

AVUSTURYA DEVLET ARŞİVLERİNDE TÜRKİYE (1935-1938)

Turkey (1935-1938) in Austrian State Archives

Zeynep Arslan*

Öz

20. yüzyılda ulus devletlerin, sadece kendi siyasal ve toplumsal süreçlerine değil, diğer ulus devletlerin siyasal meselelerine dair de kayıt tuttıkları arşiv araştırmalarında gözlemlenebiliyor. Bu bakımdan devlet arşivlerinin, diğer devletlere ayrılan kısımlarının sosyal bilimciler için ilgi çekici bir araştırma alanı olduğu söylenebilir. Bu arşivler hem diğer devletlerin siyasal alanda nasıl izlendiğini görmek hem de diğer sınırlar içindeki siyasal gelişmelerin farklı boyutlarını öğrenme imkânı sağlamaktadır. Bu makalede Avusturya devleti arşivlerinde Türkiye ile ilgili tutulmuş kayıtlar arasında bulunan ve 1930'lu yıllarda Türkiye'deki siyasi sistemin de gündeminde olan meselelere dair arşiv belgeleri ele alınmaktadır. 1935-1938 yılları arasında Avusturya devletinin bu meselelere ilişkin tuttuğu raporlar ve belgeler içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Ulus devletler, arşivler, siyasal meseleler, Avusturya, Türkiye.

Abstract

In the twentieth-century, nation-states did not only record their political social processes but also the political issues of other nationstates. In this regard, the recognition of the state archives of other countries can be taken as an interesting field of research for social scientists. These archives provide the opportunity for states to identify how they are recognized by other countries in the political field, as well as establishing different dimensions of political developments inside the other borders. This article aims to discuss the entries in the Austrian state archives about Turkey that contains archive information about political issues which also occupied the agenda of Turkey in the 1930s. The documents about political issues of the Turkish government

* Mag. phil Dr phil, M.A. (Master in Arts), zeyneme.arslan@gmail.com, ORCID No: 0000-0001-8457-157X.

?

Geliş Tarihi / Received: 20.09.2019 - Kabul Tarihi / Accepted: 04.06.2020

between 1935 and 1938 in the archives of Austria were examined using the content analysis method.

Keywords: Nation states, archives, political issues, Austria, Turkey.

Giriş: Devletler ve Arşivleri

Arşivler, araştırmacılara ve ilgili kurumlara geçmişi anlamak için adeta bir ayna işlevi görürler. Bu yönüyle ilgili literatürde “hafıza” tartışmalarının da konusu olmuşlardır. Hatırlama ve hafıza araştırmalarının teorik alt yapısını kuranlardan biri olarak Fransız Sosyolog Maurice Halbwachs, 1920’ler ve 1930’larda “kolektif hafıza” (Fr. *memoire collective*) kavramını geliştirmişti. Fakat konu yaklaşık elli yıl sonra bilimsel bir ilgiye daha geniş dâhil olabildi (Cornelißen, 2003: 551).

1980’li yıllarla birlikte farklı disiplinlerden araştırmacılar hafıza ve hatırlama konusuna daha da yakın bir ilgi göstermeye başladılar. Alman tarihçi Große-Kracht’ın (1996: 21) aktarımına göre, Fransız tarihçi Pierre Nora, “insanın zamanı kavrama konusundaki hâlleri” bağlamında arşivlerin taşıdığı önem ve işlevleri daha somut bir perspektif içinde tartıştı. Tarihçiler böylece “yaşanılan” tarihin yanısıra, bunun bireyde ve kolektifte ortaya çıkan algılama biçimini, soğurulması, yorum ve aktarımı olan tarihi de anlamayı mümkün kılan bir yaklaşım geliştirdiler. Başka bir deyişle 1990’lı yıllarda artık tek yönlü anlatımdan, sosyal katman ve konumlardan farklı bakış açılarıyla bir tarih bilinci gelişmeye başladı.

Halbwachs, “tarih” ile “kolektif hafıza” arasında bir fark belirlendiğini vurgular. Burada, tarihin birey ve grupların dışında canlandığını ve onların iradesiyle direkt bir bağlantısının olmadığını ve geçmişe dayandığını dile getirir. Bu yaklaşımın ilgi çekici vurgusu, kolektif hafızanın geçmişten kaldığını, fakat içinde etkin olduğu bir grubun hafızasında hâlâ yaşamakta olduğunu ifade etmesidir (Halbwachs, 1967: 68). Özetle, hafıza ve hatıra çeperinde elde edilen bilgi yeniden yapılandırılırken farklı toplumsal, siyasal, kültürel ve iletişim araçlarının da etkisinde farklı ve sapkın amaçlarla da kullanılabilir.

Jan Assman (2007: 50) “iletişimsel” ve kültürel hafıza arasında bir farklılık düşünür. Assman, iletişimsel hafızanın –örneğin sözlü tarih anlatımı– ancak üç nesil etkin olabilmekle birlikte, aslında muktedirlerin yapılanmalarına eleştirel bir bakış açısıyla tabandan yukarıya bir tarih algısı olduğunu, resmi güç odaklarının süzgeç ve sansür mekanizmalarından arındırılmış bir

anlatım olduğunu vurgular. Assman'ın kavrayışında “kültürel hafıza” olarak adlandırılan bilgiye hakim ve sahip olmakla yetkinleştirilmiş insanların hazırladıkları bilgi, otorite merkezlerince kontrol ve tasdik edilenlerdir (Assman, 2007: 54). İletişimsel hafıza belli süreçlerden geçmekle birlikte kişide ve grupta yoğunlaşmış bir hafıza iken, “kültürel hafıza” büyük oranda koşullara göre tasarlanmış olandır.

Sonuç olarak, “iletişimsel hafıza” çeperinde ortak bir zaman dilimine ilişkin mümkün mertebe en doğru bilgiye ulaşmak için ne kadar çok ve farklı konumlardan insan ile mülakat yapılırsa verinin de o kadar tutarlı olacağı kabul edilir. “Kültürel hafıza” çeperinde ise, devletlerin arşivlerinden bilgileri edinmek ve bunları birbiriyle kıyaslamak verimli olacaktır. Burada, Pierre Nora ile köprü kurmak mümkün; çünkü o da “*polyphon*”, yani “çok sesli ve çok yönlü hafıza haritalarıyla” çalışmıştır. Pierre Nora'nın Halbwachs ile ortak yanı “mekân” kavramını kullanmasıdır ve mekân coğrafi olmaktan öte, insan gruplarının hafızalarında birleşen ortak sembolik alanlar ve sembollerdir. Nora, bir sosyal grubun kolektif hafızasının belli “mekânlarda” kristalleştiğini ve oranın tarihinin de sosyal bir referans noktası olarak toplumun hafıza kültürünü ve de kimlik tanımını belirlediğini ifade eder.

Arşivler, bütün bu hafıza tartışmaları içerisinde sözlü anlatıların ve kuşaklar arası aktarımların hem test edildiği hem de aktarımlardaki boşlukların doldurulduğu bir işlev görür. Başka bir deyişle “zamanında” ve “yerinde” yazıldığı için daha sağlam bir bilgi aktarıcısı olur. Modern devletlerin kayıt tutma yasal düzeni, en azından modern zamanlardan bu yana (ama geleneksel pek çok kurumun da etkinliklerinden biri olarak) şimdiki insan için bir belge inceleme imkânı sağlamıştır. Bu yüzden hemen tüm ulus devletlerin “arşivleri” bugün sosyal bilimcilerin başlıca ilgi ve uğrak alanlarıdır. Söz konusu arşivlerin incelenme biçimleri, incelenme süreleri ve dolayısıyla arşivlerin kapalı ya da açık olması durumu da kendi başına yasalarla belirlenmiş bir durumdur. Bu anlamda modern devletlerin birer “arşiv yasası” da bulunmaktadır.

Avusturya Devlet Arşivlerinde Türkiye Mevzusu

Avusturya devlet arşivi 1749 yılında oluşturulmuştur ve bugün de Avusturya Başbakanlığı bünyesinde bulunuyor (Avusturya Devlet Arşivi Yasası, 1999).¹ İlgili yasal düzenlemelere göre arşiv dökümanları ancak otuz yıl sonra kullanıma açılabilir (Avusturya Devlet Arşivi Yasası, 1999, 1. Bölüm Madde 8, 9 ve 10). Bazı belgeler “gizli” ve “çok gizli” ibareli mühürle işaretlenmiştir. Bu dökümanlar ancak Başbakanlık tarafından ülke güvenliği ve ülkenin dışarıya karşı olan çıkar ve menfaatlerini sıkıntıya düşürmediği

konusunda tetkik edildikten sonra kullanıma açılabilmiştir. Şahıslar ile ilgili bilgi içeren dökümanlar da bu denklemden 80 küsur yıl sonra bugün inceleme ve araştırmaya açılmıştır.

Çok uluslu, etnisiteli, kültürlü, çok dilli ve dinli bir yapısı olan ve Birinci Paylaşım Savaşında yeni çağa daha fazla direnemeyen Avusturya-Macaristan Habsburg İmparatorluğu travmatik bir geçmişe sahiptir. Uzun bir dönem dünya tarihinde önemli bir yer sahibi olan bu imparatorluktan günümüze küçük bir Avusturya devleti kalmış durumdadır.² Bu devlet Birinci Dünya Savaşı sonrası, 12 Kasım 1918’de cumhuriyeti ilan ettikten sonra, giderek otoriter bir yapıya büründü. Avusturya 15 Mart 1933 tarihinde Adolf Hitler’in başkent Viyana, Heldenplatz’da halka seslenişi ile Nazi Almanyası’na ilhak olmuş, 1945’de Nazilerden kurtularak şimdiki sınırlarına kavuşmuştur.

Devasa bir politik mirasla yüklü imparatorluktan kalan hususların gözlenebildiği alanlardan birisi sosyalizm karşıtlığıdır. Avusturya, savaş öncesi ve sırasında Sovyetler Birliği’ne karşı daima olumsuz bir tavır içinde olmuştur. Nitekim “Demir Perde” (Alm. *Eiserner Vorhang*) Avusturya ve Macaristan’ı ayırıyordu ve böylelikle Avusturya Sovyetlerin hüküm sürdüğü sahaya sınır ve tampon bölgeyi oluşturuyordu. Avusturya-Macaristan monarşisi döneminden kalma bir nevi “siyasi zihniyet” olarak nitelendirebileceğimiz bir “Sosyalizm düşmanlığı”nı bugüne kadarki Avusturya sağ siyasi partilerinin Sosyal Demokrat parti mensuplarına karşı “sosyalist“, “radikal sol“ ve “komünist“ söylemlerinde de tekrar tasnif edebiliyoruz.

Avusturya devlet arşivleri bu geleneğin izleriyle dolu kayıtlar içermektedir. Hatta denilebilir ki “dış” dünyaya dair arşivlerde bu izi görmek âdeta olağandır. İmparatorluğun bakiyesi olan Avusturya devletinin diğer ülkelere dair kayıtları da yine “hükmetme” geleneğinin izlerini taşımaktadır. Bu arşivlerde diğer ülkelere dair dosyalar önce ülkelere ve sonra da yıllara göre düzenlenmiştir. “*Auswärtige Angelegenheiten der Republik*” (Cumhuriyetin dış ilişkileri) içinde *Konstantinopel* adlı dosyalar yer almaktadır. “*Konstantinopel*” ismi 1453 yılına kadar İstanbul’un Hristiyan yönetimi altında olduğu dönemdeki ismidir. Avusturya devlet arşivinde de 20. Yüzyılda bile dosyalarda bu ismin kullanılması tercihi dikkat çekici bir durumdur.

Bu makalede özellikle İkinci Paylaşım Savaşı yıllarında yoğunlaşmış bulunan iç ve dış politik meselelerin nasıl raporlandığını görmek için 1935-1938 yıllarına dair arşivler ele alınmıştır. Bu yıllar Dersim ile ilgili ve ilintili raporları içermektedir. Bu bağlamda önemli bir ayrıntıyı belirtmekte

faيدا vardır: Avusturya devlet arşivinde Mart 1938’den itibaren Dışışleri görüşmeleri, İkinci Paylaşım Savaşında Avusturya Cumhurbaşkanı Engelbert Dollfuß (1892-1934) “Avustro-Faşist” (Alm. *Austrofaschismus*³) devletini, dönemin Nazi (Alm. *National-Sozialismus*) Almanyası’na eklemlediği için, Berlin üzerinden devam etmiştir. Başka bir deyişle Avusturya bu dönemde Nazi Almanyasına eklemlemiş durumdadır.

Bir başka ayrıntı ise, Türkiye’nin, Birinci Paylaşım Savaşında (1914-1918) İttifak Devletleri (Almanya, Avusturya-Macaristan, daha sonra 1915 yılında taraf değıştiren İtalya) ile beraber hareket ettiğı ve bu ittifakın İkinci Paylaşım Savaşında da (1938-1945) bir biçimde devam ettiğidir.

Böyle bir tarihi geçmiş ve profile sahip Avusturya’nın, Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşünden sonra mirasını devrettiğı Türkiye Cumhuriyeti’ni büyük ilgi ile takip etmiş olması ilgi çekicidir. Avusturya’nın, Türkiye’deki süreci “modernleşme” olarak adlandırarak, “güçlü ve her şeyden önce yüzünü Batıya dönmüş bir lider” diye değıerlendirilen Mustafa Kemal Atatürk ile oldukça ilgilenildiğı görölmektedir.

Belgeler dikkatle incelendiğinde Avusturya’nın, Osmanlı devletinin çözümlmesinden sonra Türk ulus devlet inşa sürecini çok büyük bir ilgiyle izlediğı anlaşıyor. Diplomatlar Karl Buchberger (1887-1974), Hans Edler von Winter (1897-1961) ve Peter Joseph Alexander Woinovich von Belobreska (1898-1955) Avusturya Dışışleri ve başbakanlığına, Türkiye’de gözlemledikleri, duydukları ve konuştukları önemli bilgilerle ilgili istihbarat sağlıyorlar.⁴ Ülkede tüm yayınları ve onların arkasında olan şahısları, sermaye ve sermayedarları, önemli toplantıları, gelen ve giden kişileri rapor ediyorlar. Diplomatların, siyasetçilerin göreve gelmeleri ve görevden alınmalarına, onların Mustafa Kemal Atatürk ile olan ilişkilerine kadar, olayları yakından takip edip yazılı hâlde Avusturya devletine gönderdikleri anlaşılmaktadır.

Söz konusu raporları hazırlayan diplomatların genelde Ankara ve İstanbul’da vakit geçirdikleri, bu iki şehirde devlet adamları ile yapmış oldukları istişareler, katıldıkları etkinlik ve davetler, okudukları gazetelerden edindikleri bilgileri aktarmalarından anlaşıyor. Bazı durumlarda Türk basınında yer almayan bazı bilgileri de aktardıkları göröüyor. Mesela İsmet İnönü (1884-1973) ve dönemin Dışışleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras’ın (1883-1972) “Doğıu Vilayetlerini Ziyareti” konusu bu raporlarda oldukça net şekilde yer almıştır. Bu ziyaretlerin Türkiye gazetelerinde duyurulmamış (gizli!) olduğı aktarılırken, ziyaretlerin asıl sebepleri hakkındaki spekülasyonlara da

yer verildiği görülüyor. Arşivlerde ayrıca NPA 715 numaralı dosyada dört⁵ tane “Kurdenaufstände” (Kürt Ayaklanmaları) isimli belge yer almaktadır. Bu dosyada da “Türk modernleşmesinin” altı çiziliyor ve “bunların”, yani “Doğu’daki Kürtlerin modernleşmeye engel teşkil ettikleri” ve “bu yüzden sorun olmaktan çıkarılmaları gerektiği” yönündeki Türk devlet adamlarının fikirleri desteklenerek aktarılıyor.

ÖStA/ADR, BKA(AA), NPA 30 numaralı kartonun içinde farklı dosyalarda “Mustafa Kemal Atatürk Türkiye’sinin Nazi Almanya’sına mesafesi” tartışma konusu edilmiş görülüyor. Burada Türkiye’nin de aynı otoriter çizgiye girip girmediği sorgulanırken, bir başka dosyada durumun tam da böyle olmadığı ifade ediliyor. Bu noktada, Avustro-Faşist yönetime tabi olan bu diplomatların böyle bir endişe gütmeleri de ayrıca dikkat çekiyor.

Bu kutunun içindeki bir başka dosyada Türkiye’nin “Bolşevik” Sovyetler Birliği ile ilgili ilişkileri aktarılıyor ve Mustafa Suphi ve arkadaşları hakkında bilgi veriliyor. Onun Sovyetler Birliği ile temasının ve Türkiye’de söz konusu ideolojinin yayılması için yaptığı çalışmaların kaygı verici bir durum olduğu aktarılıyor. Aynı zamanda “Sovyetler Birliği taraftarı” bir şair olan Nazım Hikmet Ran’ın tutuklu olduğu Türkiye’nin Sovyet ideolojisine ilişkin tutumu önemli bir ayrıntı olarak aktarılıyor. Avusturya’nın, Sovyetler Birliği’nin Türkiye’de etki ve nüfuz alanının gelişmesinden duyduğu endişe açıkça dile getiriliyor. Bu dosyada sosyalizm düşmanlığı ve endişesinin yansımalarından biri olarak ülkedeki ajan ve gizli istihbarat görevlilerinin isimleri ve resimleri Avusturya devletinin yönetici kurumlarına titizlikle aktarılıyor. Bu aktarımlarda Avustro-Faşist devleti ve onun diplomatları sosyalizm düşmanı tutumlarını net bir biçimde ifade ediyorlar.

06.10.1936 tarihli ÖStA/ADR, BKA (AA), NPA, Liasse Türkei, GZ: 43.101 14/1936 numaralı “gizli” dosyada⁶ “İskenderun Sancağının Türkiye’ye ilhaki” konusunun geniş biçimde ele alındığı görülüyor. Bu dosyada Türk devlet yetkililerinin dünya basınına ve siyasetine yansımaları istemedikleri bilgileri nasıl manipüle ettikleri aktarılıyor. Dosyada, Türk yetkililerin bölgede bulunan Türk nüfusunun 250.000-350.000 olduğunu iddia ettiklerine yer veriliyor. Buna karşın Avusturyalı diplomat Türk yetkililerin doğru olmayan iddialarda bulunduklarını, İskenderun sancağının toplam nüfusunun Halep İtalyan Konsolosluğunun sayımına göre 207.857 olduğunu ve Türklerin ancak 60.000-80.000 civarında bir nüfusa sahip olduğunu kendi görüşü ve bilgisi olarak aktarıyor.

Belgelere göre Osmanlı'dan ve genç Cumhuriyet'ten özel olarak ve belirli aralıklarla eğitilmek üzere Türk polis memurlarının (isimleri tek tek belirtilmiştir) Avusturya'ya gönderildiği ve bununla ilgili anlaşmaların yapıldığı yönündeki bilgileri içeren yazışmalar da (Spezialkurse für türkische Polizeibeamte bei der BPD Wien)⁷ yer alıyor.

Arşivlere Göre “Türk Ulusal Kimliğinin İnşa Süreci”

Belgelere göre Avusturya, İslam dünyasına karşı bir tampon bölge olarak Türkiye'deki giyim kuşam ile ilgili değişimleri, Latin alfabesine geçişi, kadınlara verilen seçme ve seçilme hakkını olumlu bulurken, “Kürt Ayaklanmalarını” modernleşme önünde “engel teşkil eden unsur” olarak görüyor ve devlet otoritesi tarafından etkisiz hâle getirilmesini olağan karşılıyor. Bu bağlamda bahsi geçen diplomat ve görevliler özellikle “Doğu'da” olup bitenlerle yakından ilgili görünüyor. Bunların her ne kadar bölgeye gitmeseler de, gazetelerden, farklı insanlar ile yaptıkları sohbetlerden ve bilgi alışverişlerinden öğrendiklerini detaylı olarak rapor ettikleri görülüyor. Bu belgelerde “Doğu“ (Alm. *Ost*) olarak adlandırılan bölge, Türkiye'nin resmi dilinden alıntılandığı hâliyle kullanılırken, “Kürt isyanları”ndan, “isyancılar” ve “asilerden” söz ediliyor.⁸

162

Türk modernleşmesiyle ilgili Konsolos Buchberger CHP'nin (aktarımda: Türkiye Halk Partisi) parti programı ile ilgili şu düşünce ve gözlemlerini aktarıyor:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi parlamento olma özelliğinden ne kadar uzaksa, Türk Halk Partisi de demokratik bir siyasi parti olma özelliğinden bir o kadar uzaktır. Halk Partisi, Atatürk'ün liderliğinde ulusu özgürleştirerek, derinlemesine reformları geliştirerek modern Türk devletinin yegâne taşıyıcısı ve Gazi'nin fikirlerinin pratiğe geçirilmesinin bir aracıdır. Büyük Fühlerin zamanla parti üzerindeki nüfuzunun artması, bize [partinin] Sivas'ta yapılan ilk toplantıdan itibaren Türk devletinin kurtuluşu ve gericî hareketlerin bastırılmasını sağlayarak devletin modernleşme yolunda homojen bir gelişimini güvence altına alanın Halk Partisi'nin kendi organizasyonu olduğunu unutturmamalıdır”.⁹

Diplomatın, aktarımında otoriter Türkiye ve diktatör “Türk Halk Partisi” vurgusu okunurken, “modernleşme”nin sağlayıcılarının da Atatürk ve onun çizgisini esas alan bu parti olduğunun altı çiziliyor. “Gerici hareketler”in (burada kasıt muhtemelen “İslami” hareketlerdir) karşısında -yine 19. Yüzyılın son çeyreğini ve 20. Yüzyılı şekillendirmiş “Avrupa/Alman orijinli

ulus devlet ideolojisi” perspektifinden hareketle- “homojen bir ulus devlet” oluşum sürecini garantileyenin de bu partinin olduğu vurgulanıyor.

Belgelerde yer alan, Avusturya’nın “giderek otoriterleşme” endişesi, Atatürk ve kadrosunun (kontrol edilebilirlik bakımından) nasıl bir müttefik olmaya devam edeceği sorusu ve Sovyetler Birliği’nin bölgeye nüfuz etme kaygısı ile birlikte okunmalıdır. Buchberger’in aktarımında, İsmet İnönü’nün Recep Peker’i (1889-1950) partinin Genel Sekreterliği görevinden alırken, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya’yı onun yerine tayin ettiği bilgisi yer alıyor. Akabinde, parti sekreterlerinin yetkilerini valilere tahsis ettiği belirtiliyor.¹⁰

Diplomat Buchberger, dönemin eğitim bakanı ve Atatürk’ün manevi kızlarından Afet İnan’ın da sunum yaptığı ve Atatürk’ün de program boyunca, dinleyiciler arasında bulunduğu İstanbul’da yapılan “Üçüncü Türk Dil Kongresi”¹¹ (24-31 Ağustos 1936) ile ilgili ayrıntılı bilgiler aktarıyor. Bazı kaynaklara göre, Atatürk, “Türk Tarih Kongresi” (12 Temmuz 1932) akabinde, “Türk Dili Tetkik Cemiyeti”ni kurdurmuştur. Uluslararası pek çok katılımcının arasında, Sırp asıllı Avusturya dilbilimcilerinden Dr. Hermann F. Kvergitsch’in de bulunduğu anlaşıyor. Dr. Hermann F. Kvergitsch, “Türk Dillerindeki Bazı Unsurların Psikolojisi” (Fransızca: *La Psychologie de Quelques Éléments des Langues Turques*) adlı 41 sayfalık makalenin yazarıdır (Özyetgin, 2006: 105-114). Kvergitsch bu makaleyi yayınlamamış fakat 1935 yılında bizzat Atatürk’e göndermiştir. “Hermann Kvergitsch’in teorisinin ana fikri Türk dilinin dünyada esas bir dil olduğu ve dünya dillerindeki birçok kelimenin de Türkçe’den türediği” (Özyetgin, 2006) şeklindedir.¹²

Buchberger, kongrenin 1936 yılında 24 Ağustos’tan, 31 Ağustos’a kadar devam etmiş olduğunu; tartışılan en önemli konunun ise “Güneş Dil Teorisi” olduğunu vurguluyor. Buchberger, bu teoriyi bilimsellikten uzak bulurken, kongreye katılan dil bilim insanlarının sonuç bildirgesine imza attıklarını, fakat bir ek olarak “her ayrıntıya katılmadıklarını ve her noktada hemfikir olmadıklarını” belirttiklerini de özellikle izah ediyor.¹³

Buchberger, yine Türk ulusunun inşası sürecinde dile verilen öneme işaret ederken, Türk anayasa çalışmalarının da aynı eksende seyrettiğini vurguluyor. Tıpkı Güneş Dil Teorisini aktarırken gülünç bulduğu bu durumu, dönemin İçişleri bakanı Şükrü Kaya’nın (1883-1959) şu sözlerini olduğu gibi aktarırken de işaret ediyor: “[...] insanlığın tarihi Türklerle başlıyor ve eğer Türkler olmasaydı, büyük olasılıkla ne bir tarih ve tabii ki ne de bir medeniyet olurdu!”¹⁴ Şükrü Kaya isminin Avusturyalı diplomatların aktarımlarında

defalarca yer aldığı için altını çizmek gerekiyor. Kaya 1927-1938 yılları arasında İçişleri bakanı olarak görev yapmıştır.

Belgelerde İsmet İnönü ve Tevfik Rüştü Aras'ın "Doğu Vilayetlerine Yolculuğu" da önemli bir yere sahip olduğu görülüyor. Diplomat Buchberger'e göre bu ziyaretler "gizli" yapılmış ve kamuoyu ile paylaşılmamıştır. İlgili belgede konu ile ilgili şu bilgiler yer alıyor:

O (İsmet İnönü), sadece birkaç yıl önce Kürtlerin tehlikeli isyanlarına sahne olmuş henüz el değmemiş bu bölgedeki askeri üsleri ziyaret ediyor. Devlet bu hareketleri zamanında bütün gücünü kullanarak kanla bastırdıktan sonra, bugün bölgenin pasifize edilmiş olduğu söylenebilir. Ne var ki, devlet şefi yapılan bu çalışmayı kendi gözleriyle yerinde tetkik etme arzusunu taşıyor olsa gerek.¹⁵

Buchberger, İsmet İnönü'nün bu ziyaretleri neden İçişleri Bakanı ile değil de Dışişleri Bakanı Aras ile yaptığını da sorguluyor ve "ortalıkta dedikoduların gezindiğini"; buna göre "Rusya ve Türkiye sınır hattının kontrolü"nün de amaçlandığını ifade ediyor.¹⁶ Fakat daha sonra dedikodular artmaya başlayınca 24 Ağustos 1935 tarihinde İnönü ve Aras'ın Doğu Vilayetleri seyahatlerinde "önemli keşifler" yapmış olduklarını ve "el değmemiş maden ocaklarından çıkartılabilecek hazinelerin bulunduğunu" aktarıyor.¹⁷ Bu aktarımların özellikle İkinci Abdülhamit döneminden başlayarak, Almanya'ya verilen imtiyazlarla ilgili olabileceğini de kapsıyor. Dedikodular ve spekülasyonlar Doğu vilayetlerini ziyareti sürecinde de oldukça yoğunlaşıyor. 9 Eylül 1935 tarihli aktarımda Buchberger, Türk Büyükelçi Zekai Apaydın (1884-1947) ve Sekreteri Şemsettin Arif Mardin'in bir "1921 Türk-Rus gizli antlaşması"nın (Alm. *Geheimklausel 1921*) olmadığını ifade ettiklerini ve söz konusu seyahatin bölgeyi tetkik etme amaçlı yapıldığını bir kez daha vurguladıkları aktarılıyor.¹⁸

Arşivlere Göre Doğuya Dair İdari Kararlar, Munzur Vilayeti ve Devlet Yöneticilerinin Yurt İçi Gezileri

Woinovich'in "çok gizli" ibaresiyle sunduğu aktarımda, Kasım 1935'te Türkiye Büyük Millet Meclisi toplantısında Atatürk'ün reformlardan bahsettiğini ve "Kürtlerin yaşadıkları bölgelerin kültürel, sosyal ve ekonomik durumlarını" işlediği bilgisi yer alıyor.¹⁹ Buna göre altı tane yeni "Doğu Vilayeti"nin oluşturulması hususunda bir karar alınır; Hakkari, Bitlis, Artvin, Çabakçur, Murat ve Munzur. Bununla birlikte özellikle Munzur vilayetinin ayrıcalıklı bir çalışmaya tâbi tutulduğu bilgisine yer veriliyor.²⁰ Munzur

vilayetinin denetim ve kontrolünü daha güçlü biçimde yürütebilmek adına bölgedeki yerel siyasetçilere askeri ve tartışılmaz tam (kanun hükmünde) yetkiler verilerek, bölgede “daha ‘basit’ bir hukuk sisteminin uygulanması” amaçlanıyor. Belgede aktarıldığına göre “Vali, kararlarını herhangi bir mahkemenin itiraz edemeyeceği biçimde verebilecektir.” Böylelikle “bürokratik ve askeri gerekliliklere göre operasyonların daha hızlı bir biçimde mutlak sonuca ulaşması” planlanıyor.

“Tunceli Kanunu” için özel olarak üretilen taslak ibaresini kullanırken, genelleyerek ve fazla da ilgi göstermeden, dönemin koşulları içinde genelleyerek “Kürt” ismi altında tanımladığı bölgedeki nüfusu²¹ “konar-göçer” ve “hususî sosyal yapılanma” olarak tarif ediyor:

Dersim merkezli Munzur vilayetine çok özel bir yapılanma getiriliyor. Burası büyük oranda konar-göçer Kürtlerin nüfusunun hâkim olduğu bir mekân olarak, Türk hükümetini bir kaç defa zor ödevler ile karşı karşıya getirmiştir. Bundan ötürü hükümet, Munzur için özel üretilen yasa taslağının da gereğini yerine getirerek ve bu bölgenin hususî sosyal yapılanmasını da göz önünde bulundurarak, buraya daha basit bir hukuk sisteminin uygulanmasını öngörüyor. Munzur Vilayeti’nin valisi bir bakanın yetkileriyle donatılacak. Böylelikle bölgedeki gerekliliklere kendi düzenlemelerine göre daha seri yanıt verecek. Munzur valisi, oradaki bürokratik ve askeri gerekliliklere yön verebilsin diye, sivil yetkilerinin yanında ayrıca bir askeri kumandanın yetkileriyle de donatılacak. Bu yönetim sistemi öncelikle dört yıl, yani 1939 yılına kadar yürürlükte olacak. Munzur’un baş yöneticisi ve kumandanı general olacaktır ve henüz üzerinde çalışılan dördüncü genel müfettişlik görevini de Dersim’den sağlayacaktır. Böylelikle bakanlar kurulunun direk bir alt birimi olarak faal olacaktır. Söz konusu vilayetin tüm ilçelerin yönetimi de subaylardan oluşturulacaktır. Diğer Türk vilayetlerinden farklı olarak Munzur bir il idari yönetimi değildir. Burada il ve ilçe yöneticilerinden (subaylardan) oluşturulan bir heyet vilayeti yönetecektir. Munzur vilayeti için hukuk düzeni de değiştirilecektir. Burada Vali, kararlarını herhangi bir mahkemenin itiraz edemeyeceği biçimde verecektir. Vali eğer erteleme kararı vermezse, vilayetin mahkemesinin verdiği ölüm cezası kararı derhâl uygulanabilir. Böylelikle ölüm cezasına karar verilip uygulanması da dört yıl süreliğine Munzur vilayetinin baş yöneticisi tarafından yerine getirilecektir.²²

Belgelere göre yol ağlarına verilen önem de net biçimde göze çarpmıyor. Büyük askeri operasyonları planlayan devletlerin özenle önem verdikleri

ve ilgili çalışmaları yürüttükleri unsur yol ağlarını genişletmek olagelmıştır. Avusturya’da bugün önemli bir transit yolunu teşkil eden “A3 Batı-Otoban”ı (Alm. *A3 Westautobahn*) Adolf Hiter’in inşa ettirdiği bir projedir. Böylelikle askeriye’nin ulaşımı, lojistik ve ekipman nakilleri, sürgün ve zorunlu göçle- rin gerçekleştirilmesi gibi ölüm konvoylarının ulaşımı da kolaylaştırılmaya çalışılmıştır.

Belgelerde Munzur ve dolayısıyla Dersim’le ilgili olan bir başka husus da Atatürk’ün “Doğu Gezisi”dir. 4 Haziran 1937 ve 18 Haziran 1937 tarihlerinde diplomat Winter, kamuoyundan gizli tutulan, Atatürk’ün Doğu Vilayetleri ziyaretinin, büyük spekülasyon ve dedikodulara sebebiyet verdiğini aktarıyor. Avusturyalı diplomatlar tarafından bu ziyaret, bir yandan “Türklerin devletin Doğu vilayetlerini gerçekten denetim ve kontrol altında aldığına dair bir güven kazanma çabası” olarak nitelendirilirken, diğer yandan “Atatürk’ün olup bitenleri yerinde teftiş etme çabası” olarak değerlendiriliyor. Fakat “güvenlik sorununun artmasından dolayı, acil bir şekilde geri dönmek zorunda kaldığı” olasılığı vurgulanıyor. Özellikle Atatürk’ün seyahatini erken kesmesi ve geri dönmesi üzerine, ziyareti planlayanlar bu durumu dünya ve Türk kamuoyu karşısında gizli (!) tutmak istediler. Konuyla ilgili *Atatürk*’ün başbakana yazdığı ve Avusturyalı diplomatlarca “talihsiz” olarak nitelendirilen telgrafta gönderme yapılıyor.²³

Diplomatın söz konusu belgede aktardığı bilgiler tam olarak şöyledir:

Kürt Ayaklanması El Aziz’deki kışlada 700 Türk erinin ve iki tane askeri uçağın vurulmasıyla başlamıştır. Son haberlere göre, Kürtler Sovyet-Rus orijinli uçaklara sahipler ve farklı kaynaklardan gelen açıklamalara göre, Kürt ayaklanması Moskova desteklidir.

Zaten, SSCB’nin son zamanlarda Türkiye’de yoğun olarak Türk-Rus kardeşliğini gözler önüne serme çabaları içinde olduğu görünmektedir. Sovyetlerin yeni büyükelçisi Karski’nin Anadolu Ajansı’na verdiği bir mülakatta, bu dostluk ilişkisinin altını biraz fazla kalın çizmesi buna işaret ediyor, fakat ilginçtir ki, Türk basın yönetimi bu mülakatı bilinen gazetelerde yayınlamayı önemsemedi.

Ne var ki, Sovyet-Rus hassasiyetleri korunmaya çalışılıyor. Dolayısıyla, Bay Tevfik Rüştü Aras’ın Moskova’ya planladığı seyahatle kalınması ve Balkan Antantı’nın Sovyet-Rus beklentilerine göre şekillenmesi ve Ön-Asya paktının ertelenmesi de Sovyet-Rus müdahalelerine dayandırılıyor. Bununla ilgili tasdik edilmiş herhangi bir bilgi yoktur.

Yine bugün de Cumhurbaşkanının Doğu Vilayetlerine seyahat planları bu konularla ilişkilendiriliyor.²⁴

Atatürk'ün Trapezunt üzerinden Doğu Vilayetlerine gidecek olan seyahati birden son buldu, ki sebep olarak Trapezunt'un Erzuruma'a giden yollarının kötü durumda olduğu ileri sürüldü. Ancak bu sebep tutarlı değildir, çünkü bana oradan gelen yolcular tarafından özellikle söz edilen yolun nispeten iyi durumda olduğu aktarıldı. Sağlık sebepleri midir yoksa başka nedenler midir bilinmez; her hâlükârda cumhurbaşkanı sadece bir haftalık bir zaman diliminden sonra sürpriz bir şekilde İstanbul'a dönmüştür –burada ironik olarak söylenildiği gibi– “o kendisini sevdiği İstanbul’una vermiş ve burada genel olarak ‘Ah, nerde o eski zamanlar?’” gibi düşüncelere dalmış deniliyor. Özellikle Bayan *First Lady*’nin yaptığı seyahatler onun yazlık teftiş seyahatine son verip, acil bir şekilde yazlık sarayı olan Dolmabahçe’ye ya da Florya’daki villasına dönmesine sebep olmuş görünüyor. Orada, pilot Sabiha Gökçen onu elini öperek karşılamış, ekte gönderdiğim resimde görüldüğü üzere. Bu kız, Kürt asilerinin yuvalarını bombalamıştır. Kahramanca cumhurbaşkanının hizmetinde oluğu için de elmas madalya ile onurlandırılmıştır. [...] ²⁵

167

Bu dönüşten sonra daha önce Dersim’e hava saldırısı düzenlemiş olan Atatürk’ün manevi kızı Sabiha Gökçen ile görüşmesi, diplomatın aşağıdaki fotoğrafı ile gazetelere yansıyor.

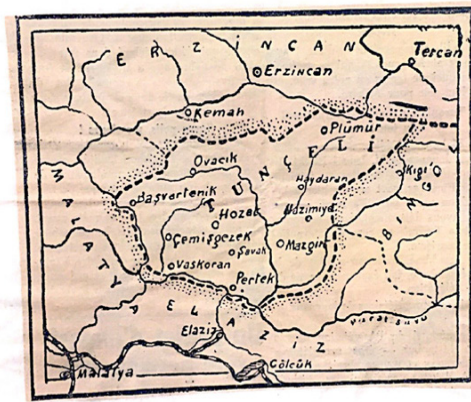
Resim 1 Atatürk Trabzon’dan Doğu Vilayetlerine gideceği söylenen seyahatini bırakıp İstanbul Dolmabahçe sarayına döner. Orada onu karşılayan Sabiha Gökçen olur. Kaynakta ‘bu kızın birçok Kürt yuvasını bombalamakla adını duyurduğu ve daha birçok kahramanlığı yüzünden Cumhurbaşkanı tarafından pırlanta madalya ile ödüllendirildiği’ belirtiliyor (ÖstA/ ADR, BKA(AA), NPA, Liasse Türkei, GZ: 40.837 13/ 37).

Diplomatın söylediğine göre:

“Erzurum ve ayaklanmanın olduğu bölgeye yapılması gereken seyahati onun [Atatürk] yerine, başbakan İnönü gerçekleştirdi. Süreç içinde geniş çapta ele aldığı dış ve iç siyasete ilişkin konuşmasında²⁶ bugüne dek gizli tutulan bir gerçek olan, benim ise 4 ve 24 Mayıs 1937 tarihli 22 veya 19/Pol.- 1937 numaralı protokollerimde aktardığım gelişmeleri [...], artık kabul etmiş görünmektedir. Konuşmalarında sergilemiş olduğu iyimserlik, burada abartılı olarak nitelendiriliyor. Çünkü birçok askeri atışe Türk birliklerinin verdiği kayıpların onun aktardıklarından daha yüksek olduğu ve son Kürt direniş sahalalarının kış mevsiminden önce temizlenemeyecek olduğu kanısındadır. Tabii ki, operasyonların tamamlanacağı konusunda kuşku yok. Ben bir de bilinen gazetelerden bir tanesinde yayınlanmış olan Tunceli Vilayetine (eski ismi Dersim) bir haritasını da göndermeyi arz ediyorum.”²⁷

Le Journal d'Orient, No.6583 vom 18.Juni 1937.

Resim 2 Kaynakta, Tunceli Vilayeti'nin haritasının bilinen gazetelerde de yayınlanıldığı üzere, aktarımda da yer almasının önemli olabileceği belirtiliyor (ÖstA/ ADR, BKA(AA), NPA, Liasse Türkei, GZ: 40.837 13/ 37).

24 Mayıs 1937²⁸ tarihinde diplomat Winter, Atatürk'ün Kürt aşiret reisleriyle görüşme talebinde bulunduğunu aktarıyor. “Bu görüşmeye teşrif etmiş olan aşiret reislerinin derhal tutuklandıklarını ve gelmeyenlerin ise gelmemekle doğru bir karar verdiklerini” yazıyor. Kamuoyunda dolaşan varsayım ve dedikoduların aksine diplomat, söz ettiği bu “Kürt Ayaklanmalarının” “dış güçlerin” provokasyonlarından değil, bizzat Türk yetkililerin hareketlerinden ötürü patlak verdiğini aktarıyor. Bu “kışkırtmaya” cevap veren

“Kürt” (Dersim) aşiretleri ise, diplomatin görüşüne göre, “Türk yetkililerin bekledikleri hareketi yapmış bulunmaktadırlar.” Nitekim yetkililer “asileri” temizleme işini kış ayları bastırmadan bitirmeyi planlamışlardır. Winter’in aktarımına detaylıca bakalım:

Yaklaşık üç hafta evvel kötü koşullarda olan ve yolsuz Doğu vilayetlerinde, bölgede bulunan yerli Kürtlerin ayaklanmaları patlak vermiştir. Meseleyle ilgili şu ana kadar mutlak sessizlik korunabildi ve olaylar dünya medyasına yansımada.

Tabii ki, dışarıdan müdahalelerle Kürt ayaklanmalarını tetkikleyen ve provoke edenler arandı ve ben de istişarelerimden yola çıkarak ifade edebilirim ki, örneğin İngilizler Moskova’ya, İtalyanlar Fransa’ya itham ediyorlar.

Ancak öyle görünüyor ki, bu sefer provokasyonlar Türk hükümetinin kendisi tarafından gerçekleştirilmiş vaziyettedir. Güvenilir bilgilere dayanarak aktarabilirim ki, Atatürk’ün güvendidikleri insanlardan ve dördüncü genel müfettişlikten Tahsin bey, bir zaman önce Kürt aşiret reislerini, kendi sorumluluk alanında olan biteni istişare etmek adına bir görüşmeye çağırmıştır. Bu görüşmeye bütün Şeyhler gelmemişlerdi ve gelmeyenlerin doğru bir hissiyata sahip oldukları anlaşılıyor, çünkü davete icap edenler derhâl tutuklanmışlardır.

169

Buradan hareketle, diğerleri silaha sarılıp Türk hükümetine de bekledikleri fırsatı vermişler ki, kapsamlı bir cezalandırma seferi ilan edilmiş.

Zamanlama ise olağanüstü kârlı ve becerikli bir biçimde seçilmiş. orduların asilere karşı yapacakları operasyonlar için önlerinde yaz mevsiminin en az dört ayı mevcut. Taburların başınsa Genelkurmay başkanı Fevzi Paşa getirildi ki, kendisi bu görevi üstlenmek üzere Diyarbakir’e tayinini istemiştir. Asıl operasyon için 7. askeri birliğin (Diyarbakir) komutasını Enver Paşa’nın bacanaklarından General Kazım Paşa (Orbay) üstlenecek. [...] O müthiş bir geçmişe sahip ve Genelkurmay Başkanı olarak Liman von Sanders de bunu onaylamıştır. Onun yetkisindeki tugaylar özellikle Suriye’ye gönderilmiş ve Sancak anlaşmazlığının bitiminden sonra boşta duran iki taburdan oluşturulacak.

Sonuç olarak Winter, aktarımını şu ifadelerle bitiriyor:

Ayaklanma yüksek bir şiddetle bastırıldı. Böylece, Şeyh Said’in 1925 yılında (benim 18 Eylül 1925 yılı, 72/Pol. sayılı raporumda aktardığım) asılmasından sonra, ülkenin doğu kısmını meşgul eden Kürt sorunu, sonsuza dek ortadan kaldırıldı diye düşünülüyor. Güvenilir Türk

kaynaklarının ifadelerine göre, gelecekte bu bölgenin dahi pek nadir gördüğü katliamların en korkuncunun gerçekleşebileceğinden endişe ediliyor.²⁹

1937 yılında Dersim’e yönelik harekate dair 16 Haziran 1937 tarihinde diplomat Woinovich “gizlidir” ibaresi ile şu aktarımda bulunuyor:

Başbakan İsmet İnönü önceki günkü TBMM konuşmasında Tunceli ilinde vuku bulan son hadiselerle de değindi. Oldukça temkinli olsa da, Türk tarafında resmen ilk defa Doğu Vilayetlerinde Kürt Ayaklanmalarının olduğu kabul edildi. İsmet Paşa, Van Gölü’nün batısında bulunan Tunceli’de tek tük Kürt aşiret reislerinin Türk reformlarına karşı direniş sergilediklerini ve bundan ötürü bazı askeri uygulamalara başvurulmasının kaçınılmaz olduğunu anlattı. Başbakanın aktarımlarına göre bölgede nizam yeniden sağlanmış ve silahlı güç bölgeye hâkimiyet sağlamış bulunmaktadır. Türk ordusunun kayıplarının yalnızca 20 erden ibaret olduğunu söyledi. Kamuoyuna aktarılan şekil bu. [...] ³⁰

Türk kamuoyuna yansıtılan bilgilerin tatmin edici olmadığını belirten diplomat, kendi bilgi kanallarıyla edindiği istihbaratı Avusturya kurumlarına şu şekilde aktarıyor:

Konuyla ilgili bütün bilgiler yüksek gizlilikte tutulduğu için, benim için de bazı bilgilere ulaşmak ve asgari bir kaniya varmak zor oldu. Benim konu ile ilgili edinebildiğim bilgiler doğrultusunda geliştirdiğim perspektif şu:

Öyle görünüyor ki, Mart ayından itibaren Urfa ve Mardin vilayetlerinde Kürt Aşiretlerinin ayaklanması gerçekleşti. Bunlar konar-göçer hayvan kaçakçılarıydı. Türk orduları bunlarla baş etme konusunda zorlanıyordu, çünkü onlar gasplarından sonra direk Suriye sınırının diğer tarafına geçmeyi başarıyorlardı. Buradan hareketle, bastırma mekanizmalarının sonucunda birçok Kürt aşiretlerinin kökü kazınmış görünüyor. Bu sert müdahalelerden sonra, daha kuzeyde yaşayan Kürtler Tunceli’de ayaklandılar ve özellikle El Aziz bölgesinde oldukça kanlı sahneler yaşanmış.

Bu müdahalelerin kapsamı bastırma mekanizmalarının boyutu hakkında da bir fikir veriyor. Arkadaşım olan bazı askeri ataşelerden aldığım bilgilere göre, 15. ve 7. olmak üzere 2 tam bölüğün El-Aziz ve Erzincan’da kullanılmasına ek olarak, piyade erler ve ağır silahlılardan oluşan bölükler, Bayburt ve Erzurum’da kullanılmış. Bunun haricinde yer yer taburlar ve bataryalar kısmen dahil edilmiş. Ankara’dan da 2 tabur asker gelmiş, ancak bunlar henüz Adana da konuşlanmış durumdalar. Askeri uzmanlar Türklerin yaklaşık 30.000 askeri olduğunu

ve Kürt direnişçilerin sayısının da yaklaşık olarak 60.000 olduğunu tahmin ediyorlar. Kesinleşmemiş kaynaklardan aldığım bilgilere göre, direnişçiler uçaklara sahipler, ya da daha doğrusu sahiptiler, çünkü ayaklanmanın kıvılcımı dahi kanda boğulmuşa benziyor. Tabii ki bölgeye ulaşım zor olduğu için ayaklanmaların tamamen püskürtüldüğü söylenemez.

Türk bastırma yöntemleriyle ilgili bazı dedikodular ortalıkta geziniyor ama henüz bu yöntemleri teyit edemediğim için, aktaracaklarımı şimdilik burada kesiyorum. [...]³¹

Kamuoyuna eksik yansıtıldığını ileri sürdüğü bilgilere karşılık diplomat, “bölgede geniş çaplı ve yoğun bir operasyonun düzenlendiğini” aktarıyor. Diplomatın aktarımları arasında Kürt ayaklanmalarına karşı zehirli gaz kullanımı ve Atatürk’ün Trabzon gezisine dair bilgiler de yer alıyor.

Mardin ve Urfa vilayetlerinin sınırları haftalardır sözde veba sebebiyle kapalı. Söylentilere göre, Türk askerleri orada direnen aşiretlere karşı geniş kapsamlı zehirli gaz kullanmış. Zehirli gaz ve uygulanan korkunç yöntemler veba gerekçesiyle geçirtilmeye çalışılıyor.

Kürt ayaklanmalarıyla ilgili duyumlar kamuoyuna ancak Haziran ayının ilk yarısından itibaren yansımaya başladı. Öyle görünüyor ki, cumhurbaşkanı Atatürk’ün de İstanbul’dan Trabzon’a yaptığı ve oradan Erzurum’a ve Doğu Vilayetlerine geçmeyi planladığı seyahati, bölgede güvenliğin sağlanmış olduğuna dair “göstermelik bir eylem”di. Ancak cumhurbaşkanı sadece Trabzon’a kadar gidebildi ve askeri müfettişlerinin seyahati konusunda daha ileriye gittiği takdirde kendisini koruyamayacaklarına dair uyarıları, kendisini İstanbul’a geri dönme mecburiyetinde bırakmış. Bu geri dönüş hakkında Türk basını oldukça talihsiz bir hamle yaptı ve cumhurbaşkanının başbakana gönderdiği bir mesajı yayınladı. Cumhurbaşkanı bu mesajda Trabzon’dan Erzurum’a giden yolların kötü vaziyette olduğunu ve bu nedenle geri dönmek zorunda kaldıklarını aktarıyordu. En başından itibaren amaçlanan “göstermelik eylem” bu şekilde amacından sapmış oldu ve istenilmeyen bir şekilde sonuçlandı. Bu olay aynı zamanda bölgedeki rahatsızlıkların mekânsal olarak genişlediğine işaret ediyor ki, Erzurum direnişin merkezinden sadece 200 km bir mesafede.³²

Son olarak arşivlere yansıyan bir belgede 1938’in hemen başında Türkiye’nin askeri malzeme alışverişi ile ilgili dikkat çekici bir bilgi sunuluyor. 21 Ocak 1938 tarihinde Türkiye’nin İngiltere ve Almanya’dan uçaklar ve askeri mühimmat aldığı ve yol ağı çalışmalarının genişletildiği aktarılıyor.³³ Bu malzemelerin ne olduğuna dair herhalde daha fazla arşiv bilgisine ihtiyaç var.

Sonuç

Arşivler, 20. yüzyılın ortalarında ulusal devletlerin birbirlerine yönelik olarak nasıl sistematik bir kayıt tuttuklarını göstermesi açısından oldukça ilginçtir. Bu kayıtlar kimi zaman “gizli” bir edimi ifşa etmekte, kimi zaman da bir bilgiyi “çok gizli” koduyla görünmez kılmaktadır. Aynı politika ve pratikler tüm ulus devletlerin ortak bir “geleneği” olarak dikkat çekmektedir.

Arşiv belgeleri aynı zamanda 20. yüzyılda devletlerin birbirlerine ve kendi içlerine yönelik bu kayıtları, belli bir yasal düzenleme içerisinde sakladıklarını, koruduklarını ve devletlerin ihtiyaçlarına göre kamuya açtıklarını ya da açmadıklarını da göstermektedir. Bugün pek çok ulus devlette muhalefet hareketlerinin temel taleplerinden birisinin “arşivler açılсын” olması da tümüyle bu süreçlerle ilgilidir.

Belgeler üzerinde “gizlilik” sınırlarının bugün tam olarak aşılmış olup olmadığını bilmiyoruz. Fakat, 20. Yüzyıl ortalarına denk gelen bir dönemin belgelerinin bugün artık gizli kalmaması gerekir. Bugün bu belgeler tümüyle ve tüm ulus devletlerde açılabilirse, sosyal bilimciler için muazzam bir araştırma alanı ortaya çıkacaktır. Burada asıl önemli olan, bu tür araştırmaların çoğaltılmasıyla kamusal alanda ve resmiyette daima dillendirilen bir yapının dışında ve onun aksine, üzeri örtülmüş, gizlenmiş ve unutturulmuş olanların izini sürmek olacaktır.

Bu belgeler bir yandan devletler adına görev yapan diplomatik personele karşı görünmez tedbirler alınmasını teşvik etmiş olmalıdır. Zira bu belgeleri yazan, gönderen, koruyan kişiler kendi devletleri için yaşamsal önemde bir görev yapmış sayılmışlardır. Bu kişilere yönelik koruyucu kalkanlar üzerine de çalışmalar yapmak son derece önemlidir.

Avusturya devletinin Türkiye’deki görevlilerinin çalışmalarına baktığımızda, bu ülkede olan biten siyasal meseleleri çok yakından takip ettiklerini ve hatta “gizli” kalmış meselelere de yakın ilgi duyarak bilgi üretmeye çalıştıkları görülebilmektedir. Bu makalede kısmen yer verdiğimiz belgelerde izlediğimiz gibi Avusturya, Türkiye’nin en hayati toplumsal ve siyasal meselelerini gayet düzenli bir biçimde izleyerek raporlamıştır. Dolayısıyla bu örnekten yol çıkarak, herhangi bir ulus devlet içerisindeki siyasal toplumsal sorunlardan birine bakmak için başka bir ülkenin devlet arşivlerinin son derece önemli bir araştırma kaynağı işlevine sahip olacağını görebiliriz.

DİPNOTLAR

- 1 Alm. Bundesgesetz über die Sicherung, Aufbewahrung und Nutzung von Archivgut des Bundes (Bundesarchivgesetz). Yasanın tam metni için bkz: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10010143> [04.09.2019].
- 2 Nüfus: 8.795.073 (2017 yılı); Bkz. Statistik Austria (Avusturya İstatistik Kurumu).
- 3 1933 ve 1938 yılları arasında, Avusturya toplumu dikey olarak (yani arada yatay geçişler yoktur) mesleklere (işçi, çiftçi, fabrikatör, aristokrat, ruhban vs.) göre ayrıştırılmış ve parlamento işlevsizleştirilmişti.
- 4 Diplomatların yaşam ve kariyer bilgileri Agstner/Enderle-Burcel/Follner tarafından kaleme alınmış. “Österreichs Spitzendiplomaten zwischen Kaiser und Kreisky” (Kaiser’den Kreisky’ye kadar Avusturya’nın en üst diplomatları) adlı çalışmada yer alıyor. Peter Woinovich’in ismi bu kitapta yok. Muhtemelen o bir elçi değildi fakat elçilik işlerinde aktifti. Woinovich ile ilgili bilgi –diğer iki elçi içinde geçerli olduğu gibi– personel dosyalarından (Alm. “Neue Administrative Registratur”; Akten der Personal- und Rechts-sektion des Außenamtes der 1. Österreichischen Republik; Yeni idari kayıtlar) mevcut. Woinovich 1959 yılında yayınlanmış olan “Alle Alle Schätze der Welt (Dünyanın tüm mücevherleri) adlı kitabın yazarıdır. Kendisi Macar asıllıdır ve Avusturya’ya karşı Macar ordusunda görev yaptığı için Osmanlı’ya sığınır ve yaşamını giderek zenginleşerek orada idame ettirir.
- 5 ÖStA/ADR, BKA (AA), NPA, Liasse Türkiye, GZ: 39.752-13/37 (İstanbul, 25.05.1937).
ÖStA/ADR, BKA AA), NPA, Liasse Türkiye, GZ: 40.1999-13/37 (İstanbul, 04.11.1937).
ÖStA/ADR, BKA (AA), NPA, Liasse Türkiye, GZ: 40.837-13/37.
ÖStA/ADR, BKA (AA), NPA, Liasse Türkiye, GZ: 40.843-13/37.
- 6 Iskenderun ve Hatay ilhakı meselesi ile ilgili hemen hemen tüm dosyalar “gizli” ibarelidir.
- 7 Türk polis memurları için Viyana Polis Direktörlüğünde özel kurslar. ÖStA/ADR/BKA (AA), NPA, Liasse Türkiye, GZ: 30.148-13/1935.
- 8 ÖstA/ ADR, BKA(AA), NPA, Liasse Türkiye, GZ: 40.837 13/ 37.

9 ÖStA/ADR, BKA(AA), NPA, Liasse Türkiye, GZ: 34.415-13/35.

10 ÖstA/ ADR, BKA(AA), NPA, Liasse Türkiye, GZ: 39 StO-13/36.

11 Birincisi “Türk Dili Tetkik Cemiyeti” adı altında 26 Eylül 1932 tarihinde Dolmabahçe Sarayı’nda toplanmıştır. Üçüncü toplantıda “Türk Dil Kurumu” kurulmuştur.

12 Burada, Sırbistan milliyetçiliği’nin katılığı ve onun gelişim sürecinde Sırp toplumunun din ekseninde bir bölünme yaşamış olduğunu anımsamak gerekir. Eski Yugoslavya halkları aynı dili kullanmalarına rağmen ayrışmayı belirgin kılmak adına Katolik-Hristiyan olan Hırvatlar ve Bosnalılar Latin alfabesini kullanmayı tercih ederlerken, Ortodoks-Hristiyan Sırlar Kiril alfabesini kullanmayı tercih etmişlerdir. Bugün Hırvatlar dillerine Hırvatça derken, aynı dile Sırlar Sırpça, Bosnalılar da Boşnakça demektedirler. Yine “objektiflik” sorusundan hareketle, Dilbilimci Kvergitsch’in geldiği geleneğin bu olduğu kanısının sabitleşmesi, onun “Türk dilini bütün dillerin kökeni olduğu” fikrini daha anlaşılır kılıyor (Hobsbawm, 1990: 67).

13 ÖStA/ADR, BKA(AA), NPA, Liasse Türkiye, GZ: 42.148 13/36.

14 ÖStA/ADR, BKA(AA), NPA, Liasse Türkiye, GZ: 36-394 13/37.

15 ÖStA/ADR, BKA(AA), NPA, Liasse Türkiye, GZ: 36.403 13/35.

16 ÖStA/ADR, BKA(AA), NPA, Liasse Türkiye, GZ: 37.201 13/35.

17 ÖstA/ADR, BKA(AA), NPA, Liasse Türkiye, GZ: 37.352 13/35.

18 ÖstA/ ADR, BKA(AA), NPA, Liasse Türkiye, GZ: 37.907 13/35.

19 ÖstA/ ADR, BKA (AA), NPA, Liasse Türkiye, GZ: 39.718 13/35.

20 ÖstA/ ADR, BKA (AA), NPA, Liasse Türkiye, GZ: 40.843 13/37.

21 Modernleşme ve ulus devletleşme sürecinde “doğu” kavramını kullanarak resmi üslubu devam ettiren diplomatlar burada yaşayan toplumları ‘bertaraf edilmesi gereken gerici unsurlar olarak değerlendiriyor’. Bölgenin Kızılbaş-Alevi inanç aidiyeti, Zaza dil ve kültür dünyası, Ermeni ve diğer toplumsal

değerleri ilgilerini çekmiyor. Burada ülkenin doğusunda bulunan ve Türk olmayan herkesi topyekûn Kürt ilan etme tavrı diplomatlar tarafındanda devam ettiriliyor.

22 ÖstA/ ADR, BKA(AA), NPA, Liasse Türkei, GZ: 39.718 13/35.

23 ÖstA/ ADR, BKA (AA), NPA, Liasse Türkei, GZ: 40.199 13/37.

24 ÖstA/ ADR, BKA (AA), NPA, Liasse Türkei, GZ: 40.199 13/37.

25 ÖstA/ ADR, BKA (AA), NPA, Liasse Türkei, GZ: 40.837 13/37.

26 Bkz. “Arkadaşlar Cumhuriyetin imar ve ıslah programına muhalefet eden nüfusları az olmakla beraber altı aşirettir. Bugün bu aşiretlerden reisleri ile beraber ne kadar adam varsa faaliyet imkânından tamamen mahrum bırakılmışlardır. Kutuderesi, Kalanderesi, Dojıkbaba Dağı gibi ulaşılmaz yerler nedeniyle daha önce düzenlenen seferler bunlardan birisinin etrafında kördüğüm olup kalmıştır. Oysa şimdi Cumhuriyet ordusu ne kadar uçurum halinde dere ve ne kadar çıkılmaz dağ varsa hepsini Ankara sokakları gibi baştanbaşa geçmiştir. Jandarma neferinin ayak basmadığı yer, inmediği dere, çıkmadığı tepe yoktur. Cumhuriyetin imar ve ıslah programına muhalefet eden bütün engeller ortadan kaldırılmıştır.” (Akşam, 18.09.1937; Cumhuriyet, 19.09.1937; Tan, 19.09.1937). Ayrıca bkz. TBMM. Zabıt Ceridesi. D. 5, C. 19, 18. Eylül 1937.

27 ÖstA/ ADR, BKA(AA), NPA, Liasse Türkei, GZ: 40.837 13/37.

28 ÖstA/ ADR, BKA(AA), NPA, Liasse Türkei, GZ: 40.199 13/37.

29 ÖstA/ ADR, BKA(AA), NPA, Liasse Türkei, GZ: 40.199 13/37.

30 ÖstA/ ADR, BKA(AA), NPA, Liasse Türkei, GZ: 40.843 13/37.

31 ÖstA/ ADR, BKA(AA), NPA, Liasse Türkei, GZ: 40.843 13/37.

32 ÖstA/ ADR, BKA(AA), NPA, Liasse Türkei, GZ: 40.843 13/37.

33 ÖstA/ ADR, BKA(AA), NPA, Liasse Türkei, GZ: 50.555 13/38.

KAYNAKÇA

Assmann, J. (2007), Das kulturelle Gedächtnis: Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen (München: C.H.Beck).

Assmann, A. (1999), Erinnerungsräume. Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses (München: C.H.Beck).

Bundesgesetz über die Sicherung, Aufbewahrung und Nutzung von Archivgut des Bundes (Bundesarchivgesetz): <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10010143>(04.09.2019).

Cornelißen, C. (2003), “Was heißt Erinnerungskultur? Begriff - Methoden – Perspektiven” *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht* 54: 2003, 548-563.

Große Kracht, K. (1996), “Gedächtnis und Geschichte: Maurice Halbwachs - Pierre Nora” *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht* 47: 21-31.

176

Halbwachs, M. (1967), Das kollektive Gedächtnis (Stuttgart: Fischer Wissenschaft).

Hobsbawm, E. J. (1990), Nationen und Nationalismus. Mythos und Realität seit 1780 (Frankfurt am Main: Campus Verlag).

Özyetkin, M. (2006). Atatürk ve Güneş Dil Teorisi: http://www.tdk.gov.tr/images/css/TDD/2006s655/2006s655_11_M_OZYETKIN.pdf(20.09.2019).

Arşiv Belgeleri

ÖStA/ADR, BKA (AA), NPA, Liasse Türkei, GZ: 39.752-13/37

ÖStA/ADR, BKA (AA), NPA, Liasse Türkei, GZ: 40.199-13/37

ÖStA/ADR, BKA (AA), NPA, Liasse Türkei, GZ: 40.837-13/37

ÖStA/ADR, BKA (AA), NPA, Liasse Türkei, GZ: 40.843-13/37

ÖStA/ADR/BKA (AA), NPA, Liasse Türkei, GZ: 30.148-13/35

ÖStA/ADR, BKA (AA), NPA, Liasse Türkei, GZ: 34.415-13/35

ÖStA/ADR, BKA (AA), NPA, Liasse Türkei, GZ: 39 StO-13/36

ÖstA/ ADR, BKA (AA), NPA, Liasse Türkiye, GZ: 50.555 13/38
ÖstA/ADR, BKA (AA), NPA, Liasse Türkiye, GZ: 39.718 13/35
ÖStA/ADR, BKA (AA), NPA, Liasse Türkiye, GZ: 43.101 14/36
ÖStA/ADR, BKA (AA), NPA, Liasse Türkiye, GZ: 42.148 13/36
ÖStA/ADR, BKA (AA), NPA, Liasse Türkiye, GZ: 36-394 13/37
ÖStA/ADR, BKA (AA), NPA, Liasse Türkiye, GZ: 36.403 13/35
ÖStA/ADR, BKA (AA), NPA, Liasse Türkiye, GZ: 37.201 13/35
ÖstA/ADR, BKA (AA), NPA, Liasse Türkiye, GZ: 37.352 13/35
ÖstA/ADR, BKA (AA), NPA, Liasse Türkiye, GZ: 37.907 13/35

- 2 -

Ankara, am 10. Juni 1937.

Zahl 79/Pol - 1937.

Kurdenaufstand in den türkischen
Ostvilayets.

Streng vertraulich.

nicht leicht gewesen, sich über
den tatsächlichen Stand zu machen. Die von mir
übermittelten Informationen ergeben über den Verlauf
die folgende Übersicht: Herr Staatssekretär!

Es hat den Anschein, als wären bereits im Monate März
Einsamsetzungen mit kurdischen Stämmen in den Vilayets Erzurum
und Van erfolgt und zwar scheint es sich um kurdische Stämme

In seiner vorgestrigen Rede vor der Großen
Türkischen Nationalversammlung, über deren ausenpolitischen
Teil ich mit h.e. Bericht Zahl 79/Pol vom heutigen Tage Meldung
erstattet, sprach der Ministerpräsident, General İsmet İnönü, auch
die Angelegenheit der Unruhen in der Provinz Tunceli gestreift.
Damit wurde von offizieller türkischer Seite zum ersten Male die
Tatsache eines Kurdenaufstandes in den östlichen Vilayets zugege-
ben, wenn dies auch in der denkbar vorsichtigsten Form geschah.
İsmet Paşa sprach von den Widerständen, die einzelne kurdische
Stammeshäupter in Tunceli, den Gebieten westlich des Vansees,
türkischen Reformen entgegensetzten, was die Ergreifung gewin-
ner militärischer Massnahmen notwendig gemacht haben soll. Nach
den Ausführungen des Ministerpräsidenten sei die Ordnung wie-
der hergestellt und die bewaffnete Macht Herrin der Lage. Die
Verluste der türkischen Streitkräfte werden mit insgesamt ein-
igen 20 Mann beziffert.

An den Herrn Staatssekretär für die
Auswärtigen Angelegenheiten

Dr. Guido Schmidt, Wien.

- 2 -

Soweit die für Öffentlichkeit bestimmte Version. Bei der strengen Geheimhaltung aller bezüglichen Nachrichten, ist es nicht leicht gewesen, sich über die Angelegenheit ein einigermaßen zutreffendes Bild zu machen. Die von mir im Gegenstande gesammelten Informationen ergeben über den Verlauf der Unruhen die folgende Perspektive:

Es hat den Anschein, als wären bereits im Monate März Zusammenstöße mit kurdischen Stämmen in den Vilayets Urfa und Mardin erfolgt und zwar scheint es sich um nomadisierende Viehräuber gehandelt zu haben, mit denen die türkischen Truppen nur deshalb schwer fertig werden konnten, weil die Nomaden nach ihren Überfällen stets wieder über die syrische Grenze hinüber wechselten. Im Zuge der Repressionsmassnahmen, wurden sodann einige Kurdenstämme offenbar ziemlich restlos ausgerottet und das damit zusammenhängende scharfe Vorgehen gegen die weiter im Norden ansässigen übrigen Kurden hat etwa Anfangs Mai zu einer Erhebung in der Provinz Tunceli Anlass gegeben, die besonders in der Gegend von El- Aziz zu recht blutigen Ereignissen geführt haben soll. (Berichte der Konsularabteilung in Istanbul vom 19. und 24. Mai 1934 und 4. Juni 35.33. 1.)

Auf den Umfang dieser Erhebungen lässt das Ausmass der zur Repression eingesetzten Kräfte gewisse Rückschlüsse zu. Wie mir befreundete Militärattachés versichern, sind 2 volle Divisionen, No 13 und 7, Standort El- Aziz und Erzincan, weiters aus Infanterie und Artillerie gemischte Abteilungen von Samsat und Erzurum eingesetzt worden, ausserdem noch vereinzelt Bataillone. Staatspräsident gelangte jedoch nur bis Trepanus, von wo er folgende

179

- 3 -

u. Batterien, die zum Teil von weither herangeholt wurden. Von der Gardetruppe in Ankara sind 2 Bataillone, 2 Eskadrons und 2 leichte Batterien zum Abtransport gekommen, jedoch stehen diese Kräfte nachgewiesener Massen derzeit noch in Adana. Die militärischen Fachleute schätzen das türkische Aufgebot auf ca. 30.000 Mann, die Zahl der rebellierenden Kurden auf etwa 60.000. Diese soll über Geschütze und, nach unverfügbaren Quellen, auch über Flugzeuge verfügen, oder besser verfügt haben, denn es hat den Anschein, als wäre die Flamme des Aufstandes nunmehr im Blute erstickt, wobei freilich bei der Unwegsamkeit der in Frage kommenden Gebiete von einem völligen Verlöschen der Unruhen noch keine Rede sein kann.

Über die türkischen Repressionsmethoden sind lugubre Gerüchte im Umlauf, deren Wiedergabe ich mangels Bestätigung unterlasse. Die Grenzen der Vilayets Mardin und Urfa sind seit Wochen wegen angeblicher Festfälle gesperrt. Man spricht davon, dass die türkischen Truppen dort in ausgedehnter Masse Giftgas gegen die aufständischen Stämme angewendet haben und die Wirkung dieser furchtbaren Methoden nunmehr der Pestepidemie zugeschrieben werden sollen.

In die breite Öffentlichkeit sind Gerüchte von dem Kurdenaufstand erst in Verlaufe der ersten Junihälfte durchgesickert. Es hat den Anschein, als wäre die Reise des Staatspräsidenten Kemal Atatürk, der sich um diese Zeit von Istanbul nach Trapezunt begab, um sodann nach Erzerum weiter zu reisen und die Ostvilayets zu inspizieren, als demonstrative Aktion angelegt gewesen um "urbi et orbi" die vollkommene Sicherheit dieser Gebiete zu demonstrieren. Der Staatspräsident gelangte jedoch nur bis Trapezunt, von wo er infolge

1. 566

- 4 -

der Vorstellungen seiner Armeespektoren , die angeblich die Uebernahme jeder Verantwortung im Falle einer Weiterreise abgelehnt haben sollen , wieder nach Istanbul zurückkehrte. Ueber diese Umkehr Atatürks hat die türkische Presse in einem ziemlich verunglückten Communiqué ein Telegramm des Staatspräsidenten an den Ministerpräsidenten veröffentlicht , in dem das Falllassen der Reisepläne mit dem schlechten Zustand der Strassen von Trpezunt nach Erzerum begründet wurde. Die mit der Reise beabsichtigte Demonstration zeitigte zufolge dieses Communiqués eine dem ursprünglichen Zweck geradezu entgegengesetzte Wirkung auf die türkische Öffentlichkeit. Der Vorfall läßt aber auch Rückschlüsse auf die örtliche Ausdehnung der Unruhen zu , da Erzerum vom eigentlichen Herd des Aufstandes immerhin 200 km weit entfernt liegt.

Genehmigen Sie, Herr Staatssekretär, die Versicherung meiner vollkommensten Ergebenheit.

Woinovich m.p.

568

Oesterreichische Gesandtschaft
in der Türkei.

Abschrift.

Konsularabteilung: Istanbul, den 18. Juni 1937.

Zahl 24 /Pol.-1937.

Kurden-Aufstand.

2 Beilagen.

Herr Staatssekretär !

Die Reise Atatürk's, die ihn über Trapezunt in die Ostprovinzen führen sollte, ist plötzlich abgebrochen worden, wobei als Grund der schlechte Zustand der Strasse von Trapezunt nach Erzurum angeführt wurde. Nun ist dieser Grund nicht stichhältig, da mir von Reisenden, die aus diesen Gegenden zurückkehrten, mitgeteilt wurde, dass gerade die in Rede stehende Strasse sich in verhältnismässig gutem Zustand befinde. Seien es nun gesundheitliche Gründe oder andere, jedenfalls ist der Staatspräsident nach nur einer kürzeren Abwesenheit überraschend nach Istanbul zurückgekehrt, "in sein geliebtes Istanbul", sagt man hier etwas ironisch und ergeht sich dann in allgemeinen Konsiderationen über den Wechsel der Zeiten. Im besonderen dürften es die Reize der neuen Bayan (Frau) No.1 sein, die ihm die Perspektive einer sommerlichen Inspektionsfahrt verleiteten und ihn eilends in das Sommerpalais Dolmabahçe bzw. in seine Villa in Floriya zurückkehren liessen. Dort begrüßte ihn die Fliegerin Sabiha Gökçen mit einem Handkuss, wie das in der Anlage vorgelegte Bild zeigt. Dieses Mädchen hatte auf einige Nester kurdischer Rebellen Bomben abgeworfen und war dafür und wohl auch für sonstigen Heroismus in Dienste am Präsi-

An Seine Exzellenz
den Herrn Staatssekretär für
die Auswärtigen Angelegenheiten
Dr. Guido Schmidt,
Wien.

./.

558

den mit einer Brillantmedaille ausgezeichnet worden.

Die Reise nach Erzurum bzw. in das Aufstandsgebiet unternimmt nun an seiner Stelle Ministerpräsident İsmet İnönü, nachdem er im Verlauf einer grossangelegten aussen- und innenpolitischen Rede die bisher verschwiegene, in meinen Berichten Zahl 22 bzw. 19/Pol.-1937 vom 4. Juni bzw. 24. Mai 1937 gemeldete Insurrektion endlich zugegeben hatte. Der Optimismus, den er hierbei affizierte, wird hier als übertrieben bezeichnet, da einerseits die Verluste der türkischen Truppen viel höher sind, als vor ihm erwähnt und andererseits sämtliche hiesigen Militärattachés der Ansicht sind, dass sich die letzten Zentren kurdischen Widerstandes kaum vor Eintritt der kalten Jahreszeit liquidieren lassen dürften. Am Ausgange des Unternehmens wird selbstverständlich nicht gezweifelt.

Eine in den hiesigen Blättern erschienene Karte des Vilayets Tuncscheli (früher Dersim) genannt) beehre ich mich gleichfalls vorzulegen.

Genehmigen Sie, Herr Staatssekretär, den Ausdruck meiner vollkommensten Ergebenheit

gez. Winter m.p.

559

Beilage zu Bericht der Konsularab-
teilung in Istanbul der Oesterrei-
chischen Gesandtschaft in der Türkei
Zahl 24/Pol.vom 16. Juni 1937. Ge-
sandtschaft in der Türkei
Zahl 24/Pol.-1937 vom 16.
Juni 1937.

Le Journal d'Orient, No.6581 vom 16. Juni 1937.

Beilage zu Bericht der Kon-
sularabteilung in Istanbul
der Oesterreichischen Ge-
sandschaft in der Türkei
Zahl 24/Pol.-1937 vom 18.
Juni 1937.

Le Journal d'Orient, No.6583 vom 18.Juni 1937.

